

ACHTENTWINTIGSTE PACIFICATIELEZING

Universalisme – Verscheidenheid –
Vermenging:
een maatschappelijke Bermudadriehoek?

Over samenleven in tijden van crisis

LUDO ABICHT

ACADEMIA PRESS

*De Pacificatiezingen vzw organiseert prestigieuze lezingen die de rijke
erfenis van de Pacificatie van Gent (1576) levend houden.*

*Lieven Decaluwe, Gent, Igno Sutorius, Breda, Fried Stockman, Destelbergen,
Aloys Tijdink, Haaren, Stefaan D'haeze, Gent, Miet de Bosschere, Oegstgeest,
Wim Beelaert, Gent, Wim Vanbiervliet, De Pinte, Geertrui Ryckaert, Gent*

www.pacificatiezingen.org
Zetel: Kasteellaan 72 – B-9000 Gent

De achtentwintigste lezing werd gehouden in Breda op 12 november 2011

© Ludo Abicht

© Academia Press

Eekhout 2
9000 Gent

T. (+32) (0)9 233 80 88
info@academiapress.be

F. (+32) (0)9 233 14 09
www.academiapress.be

ISBN 978 90 382 1872 4

U 1700

D/2011/4804/285

NUR1 610

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of vermenigvuldigd door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke ander wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en auteur.

UNIVERSALISME – VERSCHEIDENHEID – VERMENGING: EEN MAATSCHAPPELIJKE BERMUDADRIEHOEK?

Over samenleven in tijden van crisis

Ludo Abicht

In *The Fiddler on the Roof*, een succesrijke Amerikaanse musical op basis van de verhalen van de Jiddisje auteur Sholem Aleichem, luistert Tevje, een eenvoudige maar eerlijke melkboer, naar een vlamme toepraak van een jonge joodse revolutionair die de joden in Rusland oproept, samen met de niet-joodse arbeiders en boeren in opstand te komen tegen de tirannie van de Tsaar. Tevje is overtuigd geraakt en juicht de jongeman luidruchtig toe. Een beetje later verschijnt er een conservatieve orthodoxe jood op de markt die net het omgekeerde predikt: “wij joden zouden ons beter gedeisd houden, want als die opstand mislukt betalen wij zoals altijd al het gelag. Laat ons beter afwachten hoe die confrontatie tussen de Tsaar en de opstandelingen verloopt.” Ook hij overtuigt Tevje die hem luidkeels en volmondig gelijk geeft. Waarop zijn buurman Tevje erop wijst dat hij toch onmogelijk akkoord kan gaan met twee tegenovergestelde standpunten. Tevje denkt diep na en zegt tenslotte: “nu ja, in feite heb jij ook gelijk!”

Een typisch staaltje van joodse humor? Wat deze vorm van Jiddisje humor echter zo universeel toepasbaar maakt is de vaststelling dat we in mindere of meerdere mate allemaal Tevjes zijn, mensen die zo vol interne tegenspraken en tegenstrijdigheden zitten dat we er liever niet te diep op ingaan. Maar in tegenstelling tot de literaire figuren en de stereotypische “sjlemielen” en “sjlimazzels” uit de joodse literatuur van Oost-Europa kunnen we in het reële leven niet ongestraft met dergelijke paradoxen blijven zitten. In de huidige context van economische globalisering en postmodernistisch wantrouwen ten opzichte van zowel het universele, de Grote Verhalen, als het identitaire, de Grote Terugplooiing op Zichzelf, worden we bijna constant met een drievoudige tegenstelling geconfronteerd, namelijk die tussen het *universalisme* van de mensenrechten, het *particularisme* van de culturele diversiteit en het democratische recht op *hybriditeit* of

eclectisme. Net als de melkboer uit *The Fiddler on the Roof* vinden we in de drie gevallen voldoende argumenten ter verdediging van elk standpunt en staan we daarom een beetje wantrouwig tegenover fanatieke ijverars en militanten die een karikatuur maken van al diegenen die het niet met hun éézijdige keuze eens zijn, u weet wel, respectievelijk de “kosmopolitische dagdromers”, “etnische nationalist en fascist” of “marginale halfbloeden” genoemd, alsof daarmee alles gezegd zou zijn. Wat erop wijst dat Tevje en zijn geestesgenoten met al hun goede bedoelingen in feite ongelijk hebben, want dat deze tegenstellingen verre van imaginair of louter ideologisch gekleurd zouden zijn kunnen we elke dag opnieuw ervaren. Indien we namelijk mordicus consequent willen blijven belanden we binnen de kortste keer in de bekende patstellingen tussen bijvoorbeeld de voor- en tegenstanders van het hoofddoekje, van de rituele joodse én islamitische slachting of van de afschaffing van onze traditionele en dus christelijk geïnspireerde feestdagen. En als we het zover hebben laten komen helpen gezellige buurtfeesten met couscous of “Joods-christelijke gespreks-groepen” niet langer om de malaise als het ware met symbolische gebaren van goede wil toe te dekken, want bij het minste incident komen de spanningen onvermijdelijk naar boven. In 1968 publiceerde de Poolse filosoof Leszek Kolakowski daarover een nog steeds actueel essay, *In Praise of Inconsistency*, waarin hij waarschuwde voor de gevaren van principiële rigiditeit en gelijkhebbigheid. Indien we echter zowel deze éézijdige starheid van de harde kern als de naïviteit – of moeten we zeggen het gebrek aan inzicht? – van de onkritische burgers verwerpen, verplichten we onszelf op zoek te gaan naar een rationele en redelijke uitweg uit de huidige impasse.

Naast Kolakowski die er trouwens op wijst dat ook dit gebrek aan consequentie niet in een nieuwe vorm van politieke en ethische correctheid mag vervallen was zijn tijdgenoot, de Duitse theoloog en vergelijkende godsdienstwetenschapper Hans Küng een belangrijke bron van inspiratie. Küng gaat als volgt te werk: hij graaft zo nauwkeurig en zo diep mogelijk naar de fundamente van de grote levensbeschouwingen die onze westerse samenleving gevormd hebben, omdat hij vermoedt dat we alleen op dat niveau in staat zullen zijn, de werkelijk relevante verschillen en overeenkomsten tussen bijvoorbeeld het jodendom, het christendom, de islam en het seculiere humanisme op het spoor te komen en ze met elkaar te confronteren. In zijn magistrale boeken over deze wereld- en levensbeschouwingen wordt daarom niets met de mantel der liefde toegedekt, integendeel. Maar de speurtocht naar die fundamente is dan wel zo uitvoerig, zo

genuanceerd en diepgravend dat alle bijkomende aspecten, dat wil zeggen diegene waar we ons zo vaak aan ergeren, wegvallen of op zijn minst plaats maken voor de reële vragen die volgens hem alleen door een nieuw wereldethos op een bevredigende wijze kunnen worden beantwoord. We moeten echter goed begrijpen dat dit nieuwe universele ethos niet het resultaat is van een verwerping van de vroegere overtuigingen en wereldbeschouwingen, maar integendeel van een uitzuivering en verdieping ervan. Daarin verschilt de filosofie van Küng radicaal van een of andere vorm van postmoderne onverschilligheid, een leegte die we dan een tijdlang met iets nieuws proberen op te vullen. Deze leegte bereidt ons echter niet voor op een nieuw en zinvol leven, maar op het reeds door Nietzsche aangekondigde en gevreesde nihilisme waarvan we in de voorbije eeuw de vreselijke gevolgen gezien hebben. Het is ook niet verwonderlijk dat diezelfde twintigste eeuw zowat overal ter wereld nieuwe vormen van religieus fundamentalisme en integrisme heeft zien ontstaan die als het ware als substituut moesten dienen voor een verloren gegaan engagement. Anderen hebben die leegte kunstmatig met allerlei spelletjes willen opvullen, van *shopping* – ik gebruik hier met opzet de Engelse term – als pseudo-religieuze ervaring tot de *wellness* cultus en van een allegaartje van Oosters aandoende maar voor westerlingen bedoelde vaag sacrale praktijken tot het uitroepen van de keiharde competitiviteit tot de hoogste maatschappelijke graadmeter. Indien we er niet in slagen een fundamenteel verband te ontdekken tussen de drie hoger genoemde waarden (het universalisme, de diversiteit en het recht op *métissage*) is het gevaar reëel dat onze wereld, die we een beetje optimistisch of eufemistisch “onze beschaving” noemen, inderdaad in een soort van geestelijke, economische en ecologische Bermudadriehoek zal verdwijnen. Het zou niet de eerste keer in de geschiedenis zijn.

Het recht op culturele vermenging is een rechtstreeks gevolg van de principes van de moderniteit, waarbij het individu belangrijker geacht wordt dan de collectiviteit waarin hij of zij toevallig geboren werd. De Amerikaanse auteur en essayist Leon Wieseltier spreekt van het onderscheid tussen de *identiteit*, een gegeven waar je zelf niet voor gekozen hebt en die je onmogelijk kan kwijtraken en het voortzetten van de *traditie*, dat het resultaat is van een bewuste keuze. Natuurlijk heb ik het recht de traditie van mijn ouders en voorouders te respecteren en door te geven aan de volgende generaties, maar niemand kan mij omgekeerd het recht ontzeggen naar een andere traditie die mij meer aanspreekt over te stappen of elementen van mijn eigen cultuur te combineren met die van een ander of anderen, bij-

voorbeeld mijn partner of vriendenkring, en op die manier in feite een nieuwe traditie op te starten. In een democratische samenleving kan de meerderheid, laat staan de overheid, mij niet voorschrijven hoe ik mijn leven moet leiden. Indien we uitgaan van het principe dat alle mensen gelijkwaardig zijn én dat ieder individu over onvervreembare rechten beschikt mag niemand mij dwingen, een bepaalde traditie al dan niet als mijn levensopdracht te aanvaarden. In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw vormde het verzet van individuen en groepen tegen discriminatie en vooroordelen één van de belangrijkste opgaven van een sociaal, politiek en *gender* bewust geworden generatie. Het was de periode van de strijd tegen de raciale segregatie in de zuidelijke staten van de V.S., tegen het apartheidsregime in Zuid-Afrika, tegen de nog steeds patriarchale samenleving en, in het algemeen, tegen alle nog bestaande vormen van kolonisering en racisme. In de meeste gevallen probeerde de blanke elite haar privileges en winsten te beschermen door materiële (getto's) en sociale barrières in stand te houden of op te richten, maar ze kon ook een seksuele politiek van gedwongen genetische "verblanking" voeren, zoals dat een tijd lang in Australië het geval geweest is en zoals dat ook door de nationaal-socialistische bezetters in Tsjechië werd toegepast. Het nagestreefde resultaat was uiteraard hetzelfde, namelijk de overheersing door één bepaalde bevolkingsgroep over de rest van de samenleving (en uiteindelijk de wereld) te bevestigen, te legitimeren en te versterken. Het was dan ook niet verwonderlijk dat deze elites zich met alle geweld tegen gemengde relaties verzetten, denk aan de wetten over de rassenschande van Nürnberg of het taboe op seksuele contacten tussen blanken en niet-blanken in de zuidelijke staten, en dat ze daartoe een heel arsenaal van ideologisch gekleurde bijbelse en wetenschappelijk aandoende argumenten ontwikkelden die de natuurlijke ongelijkheid van de mensen moesten bewijzen. Deze politiek verklaart meteen waarom de meest militante tegenstanders van al deze vormen van segregatie, discriminatie en apartheid daarop reageerden door, omgekeerd, niet alleen het vanzelfsprekende democratische recht op *métissage* te verdedigen, maar deze culturele en raciale vermenging als het ware uit te troepen tot de enige efficiënte strategie om racisme en discriminatie voorgoed en radicaal, dit wil zeggen aan de wortels, uit te roeien. In de praktijk bleek dit een zware opdracht te zijn, omdat de raciale hiërarchie na eeuwen kolonisering niet alleen door de blanken, maar ook door de slachtoffers van deze discriminatie als bijna natuurlijk en onvermijdelijk werd beschouwd, zoals onder meer blijkt uit de studie van de Caraïbische auteur Frantz Fanon, *Peau Noire, Masques Blancs* (1952). De antiracis-

tische theorie daarentegen luidde dat er door een veralgemeende hybridisatie nieuwe culturen zouden ontstaan die juist door hun gemengd karakter de terugkeer van de oude en dodelijke hiërarchieën zouden verhinderen. Een sterk argument in deze redenering was de vaststelling dat authentieke, dat wil zeggen creatieve culturen bijna altijd het product geweest zijn van interactie tussen verschillende culturele tradities, zoals trouwens elke serieuze student van kunst en literatuur en elke enthousiaste fan van de “wereldmuziek” reeds lang weet. Bovendien kunnen we de waarschijnlijke hypothese opstellen dat de ontwikkeling van een dergelijke “wereldcultuur” een eerste onvoldoende maar noodzakelijke voorwaarde is voor de opbouw van een weliswaar nog ver afgelegen maar daarom niet onmogelijke toekomstige “wereldrepubliek”. De huidige impasse van de economie, het heroplaaien van irrationele conflicten en de opnieuw toenemende kloof tussen rijk en arm mogen ons niet blind maken voor het feit dat de mensheid al eeuwenlang maar stap voor stap bezig is aan het passionele project van een andere en meer rechtvaardige wereldorde. Denk maar aan de ontwikkeling van de Gouden Regel op verschillende continenten tussen de negende en de tweede eeuw vóór Christus, aan de wereldvisie van de Stoïcijnen, aan het universalisme van de evangelische boodschap en aan de intellectuele en ethische revolutie die het humanisme en de Verlichting verwezenlijkt hebben. Het is een ambitieus en indrukwekkend maar vooral reëel en meetbaar project, een erfenis die garant staat voor de waarde van deze onderneming en tegelijkertijd een herinnering aan de noodzakelijke inbreng van meerdere culturen die elkaar ondanks alle harde competitie bevrucht en gestimuleerd hebben. De belangrijkste term hier is het woord “reëel”, want het gaat hier niet om een kunstmatig, wereldvreemd en van bovenaf opgelegd experiment dat weigert rekening te houden met de eeuwenlang verzamelde ervaring en wijsheid, alsof we inderdaad ons verleden bij decreet zouden kunnen afschaffen (*du passé faisons table rase* heette dit ooit, maar we weten intussen ook hoe onrealistisch dit geweest is). Naast het ongeduld van verlichte wereldhervormers dreigt hier nog een ander gevaar, namelijk dat deze apologie van de métissage misbruikt wordt als ideologisch argument voor de aan de gang zijnde neoliberale globalisering, inderdaad een wereldwijde beweging die inhoudelijk zowat het tegendeel inhoudt van de internationalisering van de sociale emancipatiebewegingen. We mogen nooit de fout begaan de vlotte en ontspannen sfeer van een internationale sociale bovenlaag, intelligente mensen die zich inderdaad niet storen aan de aanwezigheid van gemengde koppels en graag wereldwijde culturele festivals sponsoren, te verwarren met een democratisch, dat

wil zeggen van onderuit opgebouwde wereldcultuur. Anders gezegd: de vrije en ongedwongen omgang tussen mensen van verschillende culturen mag in geen geval als excuus gebruikt worden voor het bestendigen van de ongelijkwaardigheid tussen een kleine maar dominante groep en de rest van de wereldbevolking, mensen die voor de zoveelste keer in de geschiedenis tot het bittere en ontmoedigende besef komen dat het personeel weliswaar vervangen werd maar dat het onrecht bleef bestaan. Deze métissage kan weliswaar worden bevorderd door middel van een “voorwaarden scheppend beleid”, maar kan nooit zonder meer worden opgedrongen, ook niet door een verlichte of “politiek correcte” kaste van organische intellectuelen die iedereen die het niet met hen eens is meteen als achterlijk of regressief brandmerken. Alleen al om die reden moeten zowel de universaliteit van de Verlichting als het recht op diversiteit als even legitieme en zelfs gelijkwaardige projecten behandeld worden.

Het tweede project dat we moeten bespreken is dat van de *diversiteit*, het naast en met elkaar leven van diverse, dat wil zeggen verschillende culturen. Hier moet op de eerste plaats een onderscheid gemaakt worden tussen twee termen die onterecht door elkaar gebruikt worden, met name *multicultuur* en *intercultuur*. Multiculturaliteit duidt gewoon op de vaststelling dat er in een bepaalde maatschappij of regio meer dan één cultuur aanwezig is (*multae culturae*). Dit houdt op zich geen enkel waardeoordeel in. In de Lage Landen kunnen we reeds vanaf de vroege middeleeuwen van multiculturaliteit spreken, toen de eerste niet-christelijke, in dit geval joodse gemeenschappen zich vanuit de Rijnstreek in Drente en Overijssel en langs de handelsroute van Keulen naar Brugge vestigden. Net als in andere landen en periodes was deze confrontatie met een andere cultuur niet vanzelfsprekend en in dit geval bovendien bemoeilijkt door het religieus geïnspireerde anti-judaïsme dat vanaf het begin van de vierde eeuw de relatie tussen het dominante christendom en de over Europa verspreide joodse diaspora verzuurd had. De specifieke geschiedenis van de joodse minderheid in onze samenleving illustreert de problematiek van de confrontatie. Driemaal werden de joden vervolgd en verdreven: in de veertiende eeuw in het kielzog van de kruistochten, in de zestiende eeuw door de Spaanse veroveraars van de Zuidelijke Nederlanden en natuurlijk in de twintigste eeuw door de nationaal-socialistische Duitse bezetters en hun lokale geestesgenoten. Zodat de joden vandaag, meer dan zestig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, voor de moeilijke keuze staan tussen assimilatie, afzondering of integratie. Volgens de Britse historicus Bernard Wasserstein

(*Het einde van de Diaspora. Joden in Europa sinds 1945, 1996*) is ook deze vierde golf van joodse immigratie gedoemd te verdwijnen door uitwijking naar Israël of assimilatie in de dominante niet-joodse cultuur. Zijn pessimistische visie wordt niet door alle historici gedeeld, maar zijn cijfers wijzen onmiskenbaar op een langzame en gestage achteruitgang van het percentage joden in West-Europa. De *interculturaliteit* of integratie, dat wil zeggen de volledige participatie aan het maatschappelijke leven gekoppeld aan het behoud en de verrijking van de eigen joodse cultuur, blijkt uiteraard een moeilijker uitdaging te zijn dan de overstap naar de dominante meerderheidscultuur of de vrijwillige afzondering in bijvoorbeeld streng orthodoxe getto's. Ik denk dat het essentieel is deze moeizame geschiedenis van de joodse aanwezigheid in onze samenleving voor ogen te houden wanneer we de problematiek van de interculturele samenleving bespreken. Deze *interculturaliteit* is, in tegenstelling tot de feitelijke multiculturaliteit, geen neutraal gegeven, maar een bewuste keuze voor de diversiteit. Dit wordt duidelijk wanneer we vaststellen dat dit project van twee kanten tegelijk wordt aangevallen: diegenen die vinden dat de verdediging van de als bedreigd ervaren eigen identiteit primeert en in feite zowat de enige opgave is waarvoor het de moeite loont zich in te zetten en, aan de andere kant van de kloof, diegenen die ervan overtuigd zijn dat de *Défense et illustration* van de eigen traditie fundamenteel verwerpelijk is en altijd onvermijdelijk tot uitsluiting en discriminatie van de anderen moet leiden. De vraag die we ons moeten stellen is niet zozeer, wie van beide tegengestelde kampen gelijk heeft, maar hoe we in dit soort ondialectisch denken en handelen zijn terechtgekomen, wanneer toch zowel de verdediging van de gelijkwaardigheid als die van het recht op een eigen cultuur rechtstreeks gevolgen zijn van het Verlichtingsdenken? Je kan toch bijvoorbeeld onmogelijk logisch en ethisch volhouden dat de rechten die jij voor je eigen traditie opeist, denk bijvoorbeeld aan de emancipatie van de Maya's in Mexico of de Koerden in de vier landen van het Midden-Oosten waarover ze verdeeld zijn niet voor alle andere culturen zouden gelden, bijvoorbeeld voor de Schotten, de inwoners van Québec of de Catalanen? Om maar te zwijgen over de parallelle rechten van Joden en Palestijnen? Wanneer men vanuit om het even welk perspectief een dergelijk onderscheid begint te maken perverteert men uiteraard de hele notie van diversiteit zelf. Alleen een integrale zorg voor het behoud van de diversiteit, waarbij de zorg voor het voortbestaan en de ontwikkeling van de ene cultuur onverbrekelijk met de verdediging van alle andere culturen samenhangt kan ons uit deze valse tegenstelling bevrijden. In die zin kan de zorg voor de diversiteit niet uitge-

speeld worden tegen het recht op culturele vermenging of *métissage*, maar vormt ze er integendeel de voedingsbodem van. Omdat een authentieke hybridisatie niets te maken heeft met het zogenaamde “consumptiekosmopolitisme” waarbij de schijnbaar ware wereldburger zijn eigenheid bewijst door als twee druppels water op alle andere “ware wereldburgers” te gelijken, een ideologie en een trend die door wakkere reclamebureaus en trendsetters reeds lang opgemerkt en gemanipuleerd werd. (*What kind of a man reads Playboy?* Antwoord: iemand die denkt, handelt, reageert en vooral consumeert zoals al die andere echte mannen.) We kunnen het ook anders uitdrukken: Hegel had het over de *Aufhebung*, de kritische opheffing van de tegengestelde polen. Alleen wanneer we erin slagen de culturele en ethische verworvenheden van de met elkaar geconfronteerde culturen in een hogere synthese te bewaren zal de *métissage* een meerwaarde opleveren. Het moet echter om een kritische opheffing gaan, want heel wat tradities en identiteiten werden bewust geschapen om bestaande ongelijke verhoudingen te bestendigen, denk maar aan de idealisering in bijna alle culturen van de traditionele rol van de vrouw, aan de volslagen irrationele eerbied voor het gezag (de hoed van rijksvoogd Gessler in *Wilhelm Tell* van Schiller) of aan het gebruik dat politici vaak van “deskundigen” maken om de bevolking monddood te maken. Het verheugende nieuws is dat onze voorouders er door de eeuwen in geslaagd zijn deze kritische zin in leven te houden en te verfijnen en met vallen en opstaan een aantal instrumenten te ontwikkelen waaraan we de authenticiteit van zowel de diversiteit als de *métissage* op hun betrouwbare humanistische meerwaarde kunnen toetsen. De meest recente van deze projecten blijft de Verlichting van de zeventiende en achttiende eeuw.

Wie filosofie of cultuurgeschiedenis studeert komt al gauw tot het besluit “dat de mensheid nooit een taak op zich neemt waarvan ze niet overtuigd is dat ze er klaar voor is”. Zo kon men bijvoorbeeld niet van de sociaal bewogen bijbelse profeten of de Griekse filosofen, maar evenmin van de dissidente rabbi Jezus van Nazareth verwachten dat ze zich zouden engageren voor de afschaffing van de slavernij. Of dat de tolerante Thomas Morus op het eiland Utopia volledige burgerrechten zou verlenen aan atheïsten. Maar de tijd staat niet stil en met de veranderingen in de maatschappij veranderen ook de ideeën. Zo weten we dat de rationalistische Arabische geleerden weliswaar reeds in de twaalfde eeuw monddood werden gemaakt, maar ook dat hun ideeën zich via een aantal christelijke denkers verspreid hebben en hun weg naar de humanistische renaissance gevonden hebben. Dat wil zeggen dat de Verlichting in feite het resultaat

was van het samenvloeien van verschillende westerse en niet-westerse stromingen uit vele culturen op de drie continenten. We leerden ook dat het geen zin heeft, de inzichten van de Verlichting onkritisch te willen toepassen, alsof de Verlichtingsdenkers in een maatschappelijk en historisch vacuüm zouden gewerkt hebben. Deze Verlichting deed een expliciet beroep op onze zin voor verantwoordelijkheid, op een bevrijdende rationaliteit en op de zekerheid dat we deze verantwoordelijkheid in principe met alle andere mensen deelden. We bezaten “onvervreembare rechten” gewoon omdat we geboren waren, ongeacht de status van onze ouders of onze sociale klasse of stand. Spinoza drukte het lapidair uit: we streven naar een maatschappij “waarin iedereen kan denken wat hij wil en zeggen wat hij denkt”. Waarschijnlijk was deze opdracht tot zelfontvoogding (“Durf te denken”) zo omvattend en ambitieus dat we de realisering ervan drie eeuwen later nog steeds op de agenda staat, ondanks de enorme fouten, vergissingen en misdaden die intussen in naam van die Verlichting gemaakt en gepleegd zijn. Wanneer we vandaag de grote principes van de Verlichting willen verdedigen moeten we rekening houden met de vaak terechte kritiek erop. Dit wordt steeds moeilijker nu velen in naam van de multiculturaliteit de pijnlijke confrontatie met de Verlichtingsprincipes uit de weg gaan of ze onterecht als een westers, lees kolonialistisch en seculier humanistisch project bestempelen. Kijk maar naar de beschamende discussie rond het creationisme, doorgaans onder de afgezwakte vorm van het zogenaamde Intelligent Design, waarlangs de mythes van Tora, Bijbel en Koran als wetenschappelijk even waarschijnlijke “theorieën” worden voorgesteld. Wat hierbij wordt verdoezeld is het feit dat de voorstanders van de evolutieleer niet “hun visie” aan de anderen willen opdringen, maar deze benadering terecht beschouwen als het resultaat van een consensus tussen generaties van wetenschappers overal ter wereld. We hebben, anders gezegd, als opvoeders niet alleen het *recht* deze evolutieleer te verdedigen, maar de *plicht* deze verworvenheden als discussiestof aan mensen uit andere culturen aan te bieden.

Deze confrontatie tussen dogmatische voorstanders van de Verlichting, de diversiteit of de *métissage* is niet vrijblijvend, maar raakt de kern van onze huidige samenleving. Tolerantie voor de diversiteit van normen en waarden kan onmogelijk als excuus gebruikt worden voor een doorgedreven getto-vorming die de open dialoog, de wezenlijke voorwaarde voor een echte democratie, belet of verhindert. Het klopt dat een universalisme dat weigert rekening te houden met de inbreng van de diverse culturen inderdaad

naar totalitarisme neigt, dat wil zeggen naar een “gelijkheid” die neerkomt op de onderwerping aan de dominante cultuur. Omgekeerd kan een exclusieve vorm van diversiteit die de universaliteit verwerpt hooguit nog als karikatuur van zichzelf overleven, denk bijvoorbeeld aan de uitsluitend blanke en calvinistische stad Orania in het huidige Zuid-Afrika. Omdat we beide extremen verwerpen hebben we het onszelf bijzonder moeilijk gemaakt, want in de praktijk worden we geconfronteerd met keuzes die we niet mogen tolereren. Er zijn dus grenzen aan de tolerantie en er bestaan normen en waarden waarover niet langer kan onderhandeld worden.

Er zijn sociale wetenschappers en beleids mensen geweest die ervan overtuigd waren dat al deze pijnlijke controversen konden gereduceerd worden tot een verschil in opvoeding en, vooral, in socio-economische kansen. In de ware geest van de Verlichting hebben ze zich daarom ingespannen voor de algemene toegang tot het onderwijs en, weliswaar in mindere mate, voor de toegang tot de arbeidsmarkt. Ze hadden daarin zowel gelijk als ongelijk, want we hebben intussen geleerd dat het verwerven van diploma’s en politieke en sociale rechten geen waterdichte garantie is tegen de verharding van fundamentalistische posities. Zo zijn de leiders van de Amerikaanse *Tea Party* Beweging hoegenaamd geen werklozen of ongeschoolde hillbillies; de fanatieke ultraorthodoxe joden in de Bezette Palestijnse gebieden zijn vaak mensen met een respectabele opleiding en hetzelfde geldt voor heel wat leiders van islamistische terreurgroepen. Dat zou ons niet moeten verbazen, want we wisten toch reeds lang hoeveel hooggeschoolde en cultureel begaafde *Herren Professoren en Doktoren* wetens en willens actief geweest zijn in de nationaal-socialistische beweging.

Wanneer we de actualisering van het Verlichtingsproject verdedigen hebben we het niet over een vrijblijvende keuze, want het alternatief is ethisch ondenkbaar. Wanneer we de dialoog tussen vrije burgers belangrijker want fundamenteeler vinden dan overheidsmaatregelen en sancties beweren we niet dat “alles begrijpen” hetzelfde zou zijn als “alles aanvaarden”, integendeel. We gaan alleen uit van de werkhypothese dat een dergelijke dialoog een noodzakelijke bijdrage is tot een nieuwe dynamiek die een authentieke vorm van samenleven op termijn kan mogelijk maken. Deze drie woorden (kan – mogelijk – maken) drukken heel goed de huidige stand van zaken uit: er is namelijk helemaal geen zekerheid dat we in ons opzet zullen slagen, maar indien het überhaupt mogelijk is zal het succes ervan niet afhangen van de goden of de natuurkrachten, maar van onszelf.

Indien we kiezen voor een *métissage* moeten we ervoor zorgen dat de beste elementen uit de verschillende tradities met elkaar verbonden worden en nieuwe vormen van cultuur doen ontstaan. Diegenen onder ons die de traditie willen bewaren en doorgeven kunnen ertoe bijdragen ons te behouden tegen de dreigende, aan de gang zijnde geglobaliseerde *Gleichschaltung*. Maar wat we ook kiezen, zonder de erfenis van de Verlichting zullen we er niet in slagen aan de verleiding van het extremisme te weerstaan. Dit veronderstelt op de eerste plaats dat wij die de tolerantie en de redelijkheid prediken zelf tolerant en redelijk trachten te zijn, iets wat sinds de terreuraanvallen van 9/11 en de reacties daarop niet langer vanzelfsprekend is. Het wordt, zoals vrijwel alles in het maatschappelijke leven, een niet te vermijden combinatie en confrontatie van onze persoonlijke inzet en onze burgerzin. Dat we af en toe repressief zullen moeten optreden tegen de gevolgen van extreme interpretaties en uitwassen van de hoger genoemde grote projecten is vanzelfsprekend, zolang we de wijze uitspraak van Rosa Luxemburg in gedachten houden, dat je “namelijk weliswaar het kwade met wetten en sancties kan verhinderen, maar dat je het goede nooit met succes van bovenaf kan decreteren.”

DE PACIFICATIELEZINGEN VZW

PACIFICATIELEZINGEN

- 1981 **Dr. Albert H. van den Heuvel**
Het ideologieloze tijdperk
- 1982 **Dr. Dirk Dolman**
Het parlement als pacificatie
- 1983 **Prof. dr. em. Edward Schillebeeckx**
Vrede door gerechtigheid
- 1984 **Kees C.A.M. Middelhoff**
Wortels van een misverstaan
- 1985 **Dr. Johannes G.C.A. Briels**
De Zuidnederlandse immigratie omstreeks 1572-1630: Een vergeten
bladzijde uit de geschiedenis van de Nederlanden
- 1986 **Hella S. Haasse**
De Lage Landen en het Platte Vlak: Kanttekeningen bij een
gemeenschappelijke literatuur
- 1987 **Prof. dr. Han Entzinger**
Immigratie en pluralisme
- 1988 **Fons Rademakers en Roland Verhavert**
De Nederlandse film
- 1989 **Jan Hoet**
De kunst als waarde van morgen
- 1990 **Maarten Mourik**
Culturele coëxistentie in Europa: de noodzaak van een nieuwe
pacificatie
- 1991 **Geert Vanistendael**
En België heeft Vlaanderen gemaakt
- 1994 **Greetje van den Bergh**
Tussen handhaven en verdwijnen: Het Nederlands in een eenwordend
Europa
- 1995 **Prof. dr. mr. Cees Fasseur**
Verbittering en verzoening: Nederland en zijn koloniale nalatenschap
- 1996 **Prof. dr. Herman Balthazar**
Brabantse en Hollandse patriotten: De Revolutietijd in Noord en Zuid,
eender en anders
- 1997 **J.L. Heldring**
Pacifiatie van Europa?

- 1999 **Prof. dr. em. Eric Suy**
Prolegomena voor een pacificatie tussen de volken
- 2000 **Derk-Jan Eppink**
Over de Moerdijk: Cultuurkloven in Europa
- 2001 **Gerard Mortier**
Europa: het gevaar van de verstomming
- 2002 **Paul Beugels**
Bondgenoten in Cultuur
- 2003 **Jozef Deleu**
De Lage Landen ‘in de vaart der volken’
- 2004 **Michaël Zeeman**
Nederlands Geestesmerk? De Lage Landen en hun zelfbewustzijn in hun posthistorisch heden
- 2005 **Rik Torfs**
Religie, vrede en onvrede
- 2006 **Paul Schnabel**
In het zicht van de toekomst
- 2007 **Mia Doornaert**
Europa als in een duistere spiegel
- 2008 **Herman Pleij**
Hoe Belgisch is Nederland, hoe Hollands is Vlaanderen
Over de mentale boedelscheiding tussen noord en zuid
- 2009 **Johan Decavele**
De Pacificatie van Gent (her)bedacht
- 2010 **Marita Mathijssen**
Relatiebemiddelaars voor en na de scheiding van tafel en bed
1830 en de Nederlandse en Vlaamse literatuur
- 2011 **Ludo Abicht**
Universalisme – Verscheidenheid – Vermenging: een maatschappelijke Bermudadriehoek?
Over samenleven in tijden van crisis

- In 1981 tot 1988, in 1990, 1994, 1995, 1997, 2000, 2002, 2004, 2006, 2008 en 2010 werden de lezingen te Gent gehouden.
- In 1996 werd de lezing te Leiden gehouden.
- In 1999 werd de lezing te Dordrecht gehouden.
- In 2001, 2003, 2005, 2007, 2009 en 2011 werden de lezingen te Breda gehouden.